

Contents

Alexander Rofé	Isac Leo Seeligmann – Text Criticism in Context	1
Jože Krašovec	Phonetic Factors in Transliteration of Biblical Proper Names into Greek and Latin	15
D. Andrew Teeter	“You Shall Not Seethe a Kid in its Mother’s Milk”: The Text and the Law in Light of Early Witnesses	37
Christoph Levin	Aram und/oder Edom in den Büchern Samuel und Könige	65
David Weissert	Obadiah 20: Septuagint and Vulgate	85
Adele Berlin	Rams and Lambs in Psalm 114:4 and 6: The Septuagint’s Translation of X // ין Y Parallelisms	107
Johann Cook	The Relationship between Textual Criticism, Literary Criticism and Exegesis – An Interactive One?	119
Frank H. Polak	The Place of the <i>Dikaios</i> : Creative Translation and Verse Order in the Septuagint of Proverbs	133
Bradley Gregory	The Rebuilding of the Temple in the Text of Tobit 13 and its Implications for Second Temple Hermeneutics	153
Christopher Begg	Solomon Secures his Kingdom According to Josephus	179
Yonatan Sagiv	“To Give Moses a Pause ...”: New Examples of Biblical Textual Divisions as Reflected in Rabbinic Literature and a Suggested Connection to the Calendar Debate	205
Moshe A. Zipor	“The Blessing of the Priests is not Read and not Translated”?	221
Rafael Isaac (Singer) Zer	Was the Masorete of the Aleppo Codex of Rabbinic or of Karaite Origin?	239
Sara Japhet	Did Rashbam Know the Vulgate Latin Translation of the Song of Songs?	263
Yosef Ofer	Methods and Sources of Yedidya Shelomo Norzi in his Treatise <i>Minhat Shay</i>	287
	Hebrew Abstracts	x

Isac Leo Seeligmann – Text Criticism in Context

Alexander Rofé

My attempt at describing the contribution of Isac Leo Seeligmann to Biblical studies in Israel, in order to introduce him to a wider audience of English readers, will perhaps be inadequate. I do not read Dutch, the language in which he published his works until 1948,¹ and I came to know him only in 1951, one year after his *'aliyah* to Israel. Thus, a whole chapter relating to his upbringing and scholarly growth is known to me only in headlines. Seeligmann was born into a world of Torah and scholarship—his father was the historian Sigmund Seeligmann, widely known for his essays on the history of the Jews in the Netherlands and founder of the Society for Jewish Studies in Amsterdam. His library was renowned for its rich collection of Judaica and his house was a place of encounter for Jewish scholars from Holland and abroad. Into this cultural wealth, Isac Leo Seeligmann was born and raised.

Seeligmann's acquaintances from Holland testified to his activity in the Zionist youth movement between the two world wars. So too, they told about his teaching in the Jewish high-school and in the Amsterdam Rabbinic Seminary where he began to work in 1935. At times, Seeligmann himself mentioned in his classes that he had had a former generation of students, a whole generation that had been murdered in the years 1941-1945. The shock at the thought of how our people had been driven to massacre would give way to wonder: how this survivor, a remnant from a great Jewish community that had been annihilated, finds the spiritual might to study and teach. This is the power of the intellectual life, which expresses

¹ Bibliographies of Seeligmann's works have been published in: *Isac Leo Seeligmann Volume: Essays on the Bible and the Ancient World* (eds. A. Rofé and Y. Zakovitch; 3 vols; Jerusalem, 1983), 1:11–18; I.L. Seeligmann, *Gesammelte Studien zur Hebräischen Bibel* (ed. E. Blum; Tübingen, 2004), 493–499. Seeligmann's works will be cited below in their English or German cast.

itself also in scientific investigation: it does not obliterate the atrocities caused by the wicked, but it overcomes the psychological agony by vigorous creativity.

From the Ghetto of Theresienstadt Seeligmann returned to Amsterdam; his library had been ransacked and his house—occupied by strangers. In the cold and hungry city of the post-war years he went back to his research and wrote his dissertation on the Septuagint Version of Isaiah. Defended in 1947, it was published in 1948.² At the beginning of the next year, 1949, the Hebrew University resolved to invite him as Lecturer in Bible. The appointment came to fruition by June 1949 and early in 1950, at the age of 43 Seeligmann settled with his family in Jerusalem. He would teach at the Hebrew University for twenty-five years, until his retirement in 1975. He continued his research as Emeritus for a further seven years, until his death, at the age of 75 in 1982.

When he came to the Hebrew University, Seeligmann was already an accomplished scholar who relied on a clear, articulate method. His scholarly approach was formed by his studies in classical philology at the University of Leiden. By his own admission, he became acquainted with the discipline of Biblical studies through his independent work, especially through his teaching. However, this transfer of learning was certainly fostered by the Jewish education that he had first absorbed in his father's house, a legacy that was expanded and enhanced at the Amsterdam Rabbinic Seminary from which he graduated in 1931. These two fields, Classics and Rabbinics, assimilated by a student who dedicated himself to Biblical criticism, yielded their fruits in his works: first—his studies on the Septuagint and Jewish Hellenism,³ then—the enquiry into the presuppositions of midrashic

² *The Septuagint Version of Isaiah: A Discussion of its Problems* (MEOL 9; Leiden, 1948); reprinted in *The Septuagint Version of Isaiah and Cognate Studies* (FAT 40; eds. R. Hanhart and H. Spieckermann; Tübingen, 2004), 119–294.

³ Cf. the preceding note and additionally: "Problems and Perspectives in Modern Septuagint Research," *Textus* 15 (1990): 169–232; "Jerusalem im Denken des hellenistischen Judentums," in *Gesammelte Studien* (supra, n. 1), 381–399.

תוכן העניינים

1	יצחק אריה זליגמן – ביקורת הנוסח בקונטקסט	אלכסנדר רופא
15	גורמים פונטיים בתעתוק שמות פרטיים שבמקרא ליוונית וללאטינית	יוז'ה קרשוביץ
37	“לא תבשל גדי בחלב אמו”: הנוסח והחוק לאורם של עדי נוסח עתיקים	ד' אנדרו טיטר
65	ארם ו/או אדום בספר שמואל ומלכים	כריסטוף לויץ
85	עובדיה כ: תרגום השבעים והוולגטה	דוד וייסרט
107	אילים ובני צאן בתה' קי"ד 4, 6: תרגום השבעים לתקבולת X // בן Y	אדל ברלין
119	הזיקה שבין ביקורת הנוסח לביקורת הספרותית ולפרשנות – האם היא אינטראקטיבית?	יוהן קוק
133	מקומו של הצדיק – תרגום יצירתי וסדר הפסוקים בתרגום השבעים לספר משלי	פרנק פולק
153	בניית המקדש בטוביה י"ג והמשתמע ממנו לגבי הרמנאוטיקה בימי בית שני	ברדלי גרגורי
179	‘והממלכה נכונה ביד שלמה’ על פי יוספוס	כריסטופר בג
205	“ליתן רווח למשה...” – דוגמאות חדשות לחלוקת הטקסט המקראי בספרות חז"ל וקשר אפשרי למחלוקת על לוח השנה	יונתן שגיב
221	“ברכת כהנים – אין קוראין ואין מתרגמין”?	משה צפור
239	האם בעל המסורה של כתר ארם צובא היה ממוצא רבני או קראי?	רפאל יצחק (זינגר) זר
263	האם הכיר רשב"ם את תרגום הוולגטה לשיר השירים?	שרה יפת
287	דרכי עבודתו של בעל 'מנחת שי' ומקורותיו	יוסף עופר
א	תמצית המאמרים הלועזיים	

יצחק אריה זליגמן – ביקורת הנוסח בקונטקסט

אלכסנדר רופא

מאמר ההערכה הנוכחי על תרומתו המדעית של יצחק אריה זליגמן נועד לפתוח כרך זה של **טקסטוס**, הוא הכרך השני המוקדש לזכרו. תרומתו של זליגמן לתחומים השונים של חקר המקרא – תרגום השבעים, ביקורת הנוסח, ההיסטוריוגרפיה, תולדות המשפט – נסקרת כאן בקצרה. תחומים אחרים – הנבואה, הספרות המזמורית, ספרות החכמה – נזכרים בלבד. להיסטוריוגרפיה הקדיש זליגמן את מירב עבודתו בעשרים וחמש השנים האחרונות של חייו. כנגד מגמות ששררו בארצות הברית ובישראל הוא הטעים את הצורך בקביעת זמן חיבורם של המקורות ההיסטוריים, בהגדרת סוגם הספרותי ובזיהוי מגמתם. את עיקר מאמציו הפנה להבנת החשיבה ההיסטורית בישראל בסוגיות כגון האיטילוגיה, הסיבתיות הכפולה והמעבר מן הסיפורת לכתיבה ההיסטורית.

בהקשר הנוכחי הוטעמה תרומתו של זליגמן לביקורת הנוסח. תרגום השבעים נדון אצלו בראש ובראשונה כמסמך של היהדות ההלניסטית. כאן גם עלתה השאלה, כיצד תכנים מקראיים שינו את משמעותם כאשר הועתקו אל כליה של היוונית. עם זאת הוא ביקש לגבות את עדותו של התרגום היווני לגבי המצע העברי שהיה לפניו. כברירת הנוסח, לאור עדי הנוסח השונים, נשען זליגמן על שיקוליו כפרשן מחד גיסא ועל זיהוי מגמותיהם של הסופרים המעתיקים ששינו את הכתוב מאידך גיסא. תיקוני הנוסח, גם לפי השערה, נחוצים לפעמים, ובלבד שייעשו בזהירות ובמתינות; ויש להימנע מאידיאל של אובייקטיביות שאינה ניתנת להשגה בחקירה ההיסטורית. אין לנסות ולהגן על נוסח המסורה על ידי וירטואוזיות בלשנית, ואין לשמר אותו משום שנתקדש בידי עדת מאמינים בתקופת בית-שני. ולבסוף, יש להיזהר מלהיסחף אחרי קסמם של גילויים חדשים, כגון כתבי קומראן; על אף עתיקותם, יש בהם גרסאות משניות בצד גרסאות ראשוניות. ביקורת הנוסח של זליגמן השתלבה גם בחקירותיו האחרות, כגון, בתחום ההיסטוריוגרפיה, מאמריו על האיטילוגיה ועל הסיבתיות הכפולה.

גורמים פונטיים בתעתוק שמות פרטיים שבמקרא ליוונית וללאטינית יוז'ה קרשוביץ

הערכת הסיבות להבדלים בין צורות השמות הפרטיים במקור וצורתם בתרגומים תהיה תקפה רק אם נתבונן בהם בכליותם. השוני הפונטי במסירת צורתם של אותם השמות בספרים השונים, ואפילו באותו הספר, כה גדול הוא, הן בתרגום השבעים הן בוולגטה, שיש לשער כי סיבות שונות גרמו לכך. המאמר מצביע על העקרונות הלשוניים הבסיסיים שנהגו בתעתוק השמות המקראיים ליוונית וללאטינית. רוב השינויים הפונטיים המצויים בהעברת שמות מעברית ומארמית לשפת דיבורים של המתרגמים נבעו מכך, שכמה עיצורים האופייניים לשפות השמיות נעדרו משפת המתרגמים וכן מהעדר שיטה לסימון תנועות בכתבי היד שלפניהם. כמו כן, עלינו להתחשב בעובדה שבעת העתיקה לא הייתה מסורת מוסמכת ואחידה בדרך ביטויים של רוב השמות הפרטיים.

“לא תבשל גדי בחלב אמו”: הנוסח והחוק לאורם של עדי נוסח עתיקים

ד' אנדרו טיטר

המאמר דן בפירוש העתיק של החוק המקראי “לא תבשל גדי בחלב אמו” (שמות כ"ג 19; ל"ד 26; דברים י"ד 21), כאשר נקודת המוצא היא הרחבה המוקשית בתורה השומרונית לשמות כ"ג 19: “כי עשה זאת כזבח שכח ועברה היא לאלהי יעקב”. בהסכמה עם אברהם גייגר טוען המחבר, שתוספת זו עוסקת בשחיטת עובר, והיא משקפת פירוש של החוק המקורי, כאילו אסר על שחיטה מוקדמת של הגדי. בכך מתאימה התוספת לפרשנות המשפטית המצויה בחיבורים שונים מימי בית שני, כגון ‘מגילת המקדש’, 4Q270, ו'מקצת מעשי התורה'. הדים לפרשנות זו נשתמרו גם בתרגומים הארצישראליים ובמסורות אחרות של חז"ל. הציטוט של הרחבה זו ב'מקצת מעשי התורה' הוא רב משמעות להבנתנו את תולדות הנוסח ואת הזיקה שבין הנוסח ומיקומו הסוציאלי באותה תקופה.

ארם ו/או אדום בספר שמואל ומלכים כריסטוף לוין

את שינוי הגרסאות 'אדם / ארם' בספרי שמואל ומלכים אי אפשר להעריך כחילופים של אותיות דומות במישור של ביקורת הנוסח. בכתובים אחדים, בייחוד בשמ"ב ח' 13 ובמל"ב ט"ז 6, דו-משמעות גראפית כבר הייתה טבועה בהם מלכתחילה. נמצא שהם אינן נובעים ממסורת היסטורית, אלא מפרשנות פנים מקראית. תפיסת היסטוריה תיאולוגית ייחסה למלכי יהודה שלטון על אדום כשכר על צדקתם. לעומת זאת, בימי מלכים ש"עשו הרע" אדום זכתה שוב לעצמאות. קריאה צמודה של הכתובים מגלה שאדום מעולם לא נזכר בתעודות מימי בית ראשון.

עובדיה כ: תרגום השבעים והולגטה

דוד וייסרט

המאמר מציג פירוש פילולוגי מפורט של פסוק 20 בספר עובדיה בנוסחי התרגומים העתיקים ליוונית וללטינית. הקשיים המרובים שמעמידים הן הנוסח העברי הן נוסחי התרגומים הם מן הבעיות המפורסמות בחקר הנוסח של ספר עובדיה, ואולם זו הפעם הראשונה שנוסחי התרגומים העתיקים מועמדים במוקד הדיון ומנותחים בפרוטרוט ובשלמות לעצמם. ניתוח זה נועד להשלים את הדיון התמציתי בפסוק זה שבמהדורת מפעל המקרא לספר עובדיה.

לדיון שני היבטים המשלימים זה את זה: (א) בירור הקשיים הלשוניים שהעמיד הפסוק בפני המתרגמים הקדמונים והארת דרכי התמודדותם עם קשיים אלה; (ב) ביאור הטקסט של כל תרגום הן לעצמו הן בזיקה ללשון שנוצק בה (יוונית או לטינית). המאמר מציג ניתוח מפורט של כל רכיבי הפסוק הנדון כהשתקפותם בתרגום השבעים ובולגטה, מתוך תשומת לב לטכניקת התרגום ולאילו ציפים הלשוניים שהמתרגמים היו נתונים להם. אגב כך נדונות במפורט החידות הלקסיקליות שהמתרגמים נדרשו לפתור, מנותחים ההבדלים התחביריים בין עדי הנוסח, ומתלבנים כמה ביטויי מפתח עמומים שפרשנים עתיקים ומודרניים גם יחד נבוכו בפירושם. בשולי המאמר שני נספחים: דיון באקוויולנטים התרגומיים של המילה "גלות" הנקוטים בתרגום השבעים, וביאור דרכו של המתרגם היווני בכואו לתרגם את תיבת "חיל" בנחום ג' 8.